

Vergaderjaar 2020–2021

22 112

Nieuwe Commissievoorstellen en initiatieven van de lidstaten van de Europese Unie

Nr. 2935

VERSLAG VAN EEN TECHNISCHE BRIEFING

Vastgesteld 9 oktober 2020

De vaste commissie voor Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en de vaste commissie voor Europese Zaken hebben op 23 september 2020 een gesprek gevoerd over **de Van-Boer-tot-Bordstrategie**.

Van dit gesprek brengen de commissies bijgaand geredigeerd woordelijk verslag uit.

De voorzitter van de vaste commissie voor Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit,
Kuiken

De voorzitter van de vaste commissie voor Europese Zaken,
Veldman

De griffier van de vaste commissie voor Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit,
Jansma

Voorzitter: Bromet
Griffier: Goorden

Aanwezig zijn zeven leden der Kamer, te weten: Bisschop, Bromet, Geurts, De Groot, Moorlag, Wassenberg en Weverling,

en mevrouw Neefjes (EU-adviseur), de heer Schilthuis en de heer Westhoek (ambtenaren van de Europese Commissie).

Aanvang 10.00 uur.

De **voorzitter**: Hartelijk welkom allemaal, ook aan de heer Henk Westhoek en aan de heer Gijs Schilthuis, die nog even aan het proberen is om in te loggen; ik hoop dat dat hem straks lukt. Zij zijn beiden werkzaam bij de Europese Commissie. Zij zullen een presentatie geven over de Van-Boer-tot-Bordstrategie. Na de presentatie heeft u gelegenheid tot het stellen van vragen. Ook welkom aan de leden die zich hebben aangemeld: de heer Weverling, de heer Geurts, de heer De Groot, de heer Moorlag, de heer Wassenberg en de heer Bisschop. De technische briefing vindt plaats via een videoverbinding, omdat het met de huidige coronamaatregelen niet mogelijk is om gasten uit oranje of rood aangemerkte gebieden te ontvangen. Dat betekent helaas ook dat deze briefing besloten is. Daarom wordt bij uitzondering een woordelijk verslag gemaakt van deze briefing, zodat achteraf ook kennis kan worden genomen van wat wij hier wisselen. Dit verslag zal gewoon openbaar zijn. Ook de presentatie zal op de website van de Tweede Kamer worden geplaatst.

Voor de vergaderorde verzoek ik u allemaal uw microfoon uit te zetten als u niet spreekt, zodat we geen last hebben van omgevingsgeluiden. Bij het stellen van vragen zal ik de leden een voor een het woord geven. Maar eerst is het woord aan de heer Westhoek, die kan beginnen met de presentatie.

De heer **Westhoek**: Goedemorgen. Gijs is nog steeds bezig met inbellen, maar ik heb afgesproken dat ik ook zijn deel van de presentatie voor mijn rekening neem. Hopelijk is Gijs wel verbonden op het moment dat we aan de vragen toe zijn.

De **voorzitter**: Dat is goed.

De heer **Westhoek**: Hartelijk dank voor de uitnodiging. Wij presenteren vanuit de Commissie natuurlijk graag de Van-Boer-tot-Bordstrategie. Deze strategie is in mei gepresenteerd als onderdeel van de Europese Green Deal. Het heet «strategie», maar in officiële termen is het een mededeling. Dat betekent dat het een soort beleidsnota is van de Commissie. Het is geen wetgevend traject. Er worden wel een aantal wetgevende trajecten in aangekondigd. Die hebben allemaal hun eigen procedure, maar deze strategie is dus een algemeen soort discussiedocument, dat de richting aangeeft die de Commissie wil, maar dat nog geen wetgeving is.

De Van-Boer-tot-Bordstrategie is, zoals ik zei, een van de onderdelen van de Green Deal. Het is natuurlijk het onderdeel dat gericht is op voedsel en landbouw. Daarmee is het natuurlijk een essentieel onderdeel van de Green Deal. Naast de Farm to Fork-strategie zijn bijvoorbeeld ook de biodiversiteitsstrategie, maar ook een groene financiering, klimaatbeleid in z'n algemeenheid en schone energie onderdelen van de Green Deal. Een aantal onderdelen zijn al gepresenteerd en een aantal worden de komende tijd gepresenteerd.

Als Commissie zien we een groot aantal uitdagingen voor het Europese voedselsysteem. Die liggen eigenlijk op de drie domeinen van duurzaamheid. Het gaat om uitdagingen op het gebied van sociale duurzaamheid, op het gebied van de leefomgeving en op het gebied van

de economische duurzaamheid. De strategie probeert die drie te verenigen. De strategie is dus niet per se alleen gericht op de leefomgeving. We proberen die drie onderdelen juist in gezamenlijkheid en in balans met elkaar te verbinden. Op het gebied van de sociale duurzaamheid zijn er bijvoorbeeld grote uitdagingen ten aanzien van gezondere voeding en het verminderen van overgewicht. Onder anderen de burgemeesters of de wethouders van de grote steden hebben daar onlangs weer op aangedrongen. Het verbeteren van het dierenwelzijn valt eronder, maar bijvoorbeeld ook sociale rechten van werknemers in de voedselketen en betaalbaarheid van voedsel voor iedereen in de samenleving zijn daar natuurlijk onderdelen van. Bij de milieuduurzaamheid gaat het om het aanpakken van de klimaatverandering, maar ook in den brede om het beschermen van het milieu, het behouden van biodiversiteit, het verminderen van voedselverspilling en het bijdragen aan een circulaire economie. Tot slot zijn bij de economische duurzaamheid natuurlijk van belang eerlijke inkomsten voor landbouwers, vissers en andere producenten in het agrofoodstelsel en een rechtvaardige transitie, maar natuurlijk ook het creëren van nieuwe mogelijkheden voor bedrijven en het creëren van banen.

De Van-Boer-tot-Bordstrategie heeft daarom een aantal algemene doelstellingen die gericht zijn op de hiervoor genoemde uitdagingen. Dat gaat om het verminderen van de klimaatvoetafdruk van het voedselsysteem. Het gaat om het bijdragen aan een wereldwijde transitie. Het gaat om het aanboren van nieuwe kansen voor bedrijven, maar ook voor burgers en boeren. En het gaat natuurlijk ook om het versterken van de weerbaarheid en de veerkracht van het voedselsysteem en het creëren van een robuust en weerbaar voedselsysteem. Juist in deze tijden van covid is natuurlijk gebleken hoe belangrijk een duurzaam en robuust voedselsysteem is. Dankzij de inzet van velen in de agrarische sector en de voedselsector is dat systeem overeind gebleven. Ondanks alle disrupties die er geweest zijn, hebben de mensen geen honger hoeven te lijden, althans in Nederland of Europa. Er is dus heel veel in de sector gebeurd om dat voor elkaar te brengen, waarvoor de Commissie ook heel dankbaar is.

De Van-Boer-tot-Bordstrategie heeft ook wat concretere doelstellingen, onder andere een neutrale of positieve invloed van de voedselproductie op het milieu. Dat zijn dus weer de drie onderdelen. Het gaat om het in stand houden en herstellen van de hulpbronnen op land en zee. Het gaat om het beperken en aanpassen van de gevolgen van klimaatverandering, het beschermen van land, bodem, water, lucht en de gezondheid van planten en dieren en het omkeren van het verlies aan biodiversiteit. Op het gebied van het bewaken van voedselzekerheid en volksgezondheid gaat het om ervoor zorgen dat iedereen toegang heeft tot voldoende voedsel en duurzaam voedsel en om het waarborgen van hoge normen voor de veiligheid, de kwaliteit en de gezondheid en het welzijn van planten en dieren.

Op het gebied van betaalbaarheid en economische duurzaamheid gaat het natuurlijk om het rechtvaardiger maken van de economische opbrengsten in de toeleveringsketen, bijvoorbeeld voor boeren en vissers in de keten, het ervoor zorgen dat het duurzame voedsel uiteindelijk ook het meest betaalbare voedsel wordt, het bijdragen aan het concurrentievermogen van de voedselvoorziening in de EU, het bevorderen van eerlijke handel, het beschermen van gezondheid en veiligheid op het werk, het creëren van nieuwe kansen voor bedrijven en het zekerstellen van de integriteit van de interne markt.

In de Farm to Fork-strategie staan ook vier gekwantificeerde doelstellingen voor 2030. Naast heel veel andere doelstellingen, die net zo belangrijk zijn, bijvoorbeeld op het gebied van dierenwelzijn, betaalbaarheid van voedsel en alle andere zaken die ik eerder noemde, zijn er deze vier gekwantificeerde doelstellingen. De eerste is het met 50%

verminderen van het totale gebruik van bestrijdingsmiddelen en de daarmee samenhangende risico's. De tweede is het met ten minste 50% terugdringen van nutriëntenverliezen, maar er tegelijkertijd natuurlijk voor zorgen dat de bodemvruchtbaarheid niet verslechtert. De derde doelstelling is het terugdringen van de totale verkoop van antibiotica – die in de veehouderij worden gebruikt. De vierde doelstelling is ten minste 25% biologische landbouw in de Europese Unie.

Deze vier doelstellingen zijn geen wettelijke verplichtingen. Dit zijn ambities die de Europese Commissie uitspreekt. Zij worden in principe dus niet via wetgeving geïmplementeerd, maar het is natuurlijk wel de bedoeling dat lidstaten in de nationale strategische plannen heel veel aandacht aan deze doelstellingen besteden. Daarbij kan het ook zijn dat er differentiatie is tussen lidstaten, waarbij de ene lidstaat op één punt al veel meer voortgang heeft geboekt dan een andere lidstaat. Dit wil dus niet zeggen dat deze doelstellingen onverkort voor elke lidstaat zullen gelden. Er zullen lidstaten zijn die op sommige punten misschien meer moeten doen en er zullen lidstaten zijn die op die punten al wat meer bereikt hebben en op andere punten wat meer gas kunnen geven.

Ik zie overigens dat mijn collega Gijs Schilthuis nu heeft kunnen inbellen. Zoals ik al zei, is de strategie een mededeling. Zij is niet wetgevend. Er zijn wel een aantal wetgevende trajecten aangekondigd. Ook andere acties zijn in de strategie aangekondigd. Eén daarvan is een belangrijk overkoepelend wetgevingskader voor een duurzaam voedselsysteem. Dat is een kader met een uitgebreide set van algemene beginselen en eisen aan de duurzaamheid van het voedselsysteem. Dat zal ook de basis vormen voor de waarborging van de beleidssamenhang, want de Farm to Fork-strategie is gericht op het hele voedselsysteem. Juist die coherentie en die consistentie tussen verschillende beleidsonderdelen zijn erg van belang, zowel op EU-niveau als op nationaal niveau. Daar zal dat wetgevingskader dus ook aandacht aan moeten besteden. Het zal daarom ook bepalingen bevatten over bestuur en collectieve betrokkenheid van belanghebbenden. Dat wetgevingskader is aangekondigd voor het jaar 2023, maar daar moet uiteraard nu al mee worden begonnen. Tegelijkertijd – dat is een tweede actie – wordt ook gewerkt aan de ontwikkeling van een noodplan, een contingencystrategie, die erop gericht is om de voedselvoorziening en de voedselzekerheid in tijden van crisis te waarborgen. Vooral vanwege covid is nog een keer extra aandacht besteed aan die veerkracht en robuustheid van het voedselsysteem. Gijs, wil je de volgende twee sheets presenteren?

De heer **Schilthuis**: Ja, prima. Goedemorgen allemaal. Excuses voor de vertraging; ik had wat technische problemen, maar ik hoop dat u mij nu kunt horen. Ik licht graag de specifieke plannen toe die in de Van-Boer-tot-Bordstrategie worden aangekondigd. Er is een lange bijlage met een aantal van deze plannen, vaak wetgevingsplannen met de jaartallen waarin ze zijn geprogrammeerd. Ik zal twee slides presenteren over met name de landbouwgerelateerde acties. Dan zal Henk het overnemen met een hele serie andere acties voor de andere aspecten van de voedselketen.

Het eerste onderdeel dat belangrijk is, is de link tussen de Van-Boer-tot-Bordstrategie en het gemeenschappelijk landbouwbeleid. Voor het gemeenschappelijk landbouwbeleid zijn door de Commissie hervormingsvoorstellen gepresenteerd in 2018. Die zijn nu in de hopelijk finale stadia van onderhandeling. Wij hopen dat daar snel voortgang mee gemaakt wordt. Dat nieuwe landbouwbeleid werkt met strategische plannen. Om die verbinding te maken tussen de Van-Boer-tot-Bordstrategie, de Green Deal en het landbouwbeleid komt de Commissie voor het eind van het jaar met aanbevelingen aan lidstaten waarin de Green Deal in feite wordt vertaald om richting te geven aan hoe de lidstaten met die plannen kunnen bijdragen aan de verwezenlijking van de Green Deal en van het

duurzamer maken van de voedselketen, met name wat het landbouwbeleid betreft. Het landbouwbeleid is vooral een subsidiebeleid. Het gaat erom hoe je die landbouwsubsidies het beste kunt inzetten om die verandering te bewerkstelligen in de primaire sector. Dat is dus iets waar de Commissie nu hard mee bezig is. Dat komt voor het eind van het jaar. De gewasbeschermingsmiddelen zijn een ander belangrijk onderwerp. De richtlijn betreffende duurzaam gebruik van gewasbeschermingsmiddelen wordt ook herzien. Dat traject is ook al gestart. Er is een uitvoerig impactassessment, een studie naar de mogelijke gevolgen van verschillende opties die je zou kunnen overwegen. Die gaat daaraan vooraf. Dat is dus een heel belangrijk traject, ook gezien het belang van de doelstelling om het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen te verminderen. Ik denk dat het belangrijk is om daarbij te zeggen – daar zal Henk straks nog wat meer over zeggen – dat dit natuurlijk niet alleen via wetgeving gaat, maar dat we ook heel erg moeten denken aan inzetten op het gebied van onderzoek en innovatie. Ook daar is ruim aandacht voor.

Een ander aspect is natuurlijk dat er gewasbeschermingsmiddelen zijn met biologisch werkzame stoffen. We willen heel graag dat die meer op de markt zijn, dus dat er dus minder toxische opties op de markt zijn. Dat is ook een belangrijk thema. Daar worden ook hervormingen voor voorzien.

Een ander belangrijk target is natuurlijk de biologische sector. Wij zouden graag in tien jaar tijd in ongeveer een kwart van het areaal in Europa een biologisch beeld zien. Ook dat is natuurlijk een kwestie van stimuleren van het aanbod – het helpen van boeren in de transitie – maar daarnaast gaat het natuurlijk ook om de vraagkant. Om dit hele pakket samen aan te pakken, komen we bij het eind van het jaar met een actieplan. Er is op dit moment een consultatieronde via internet aan de gang over dit specifieke onderwerp.

Een tweede actieplan gaat over nutriëntenbeheer, ook om de target van het verminderen van het verlies aan nutriënten te bereiken.

Ik denk dat ik al veel te lang aan het praten ben, maar ik heb nog twee slides en ik zal het verder dus kort houden. Hier staan een aantal andere acties die te maken hebben met de primaire productiekant van de voedselketen. Dierenwelzijn is heel belangrijk. Dat gaat ook om herziening van bestaande wetgeving op het punt van dierenwelzijn. Die is voorzien voor 2023. Ook daar zijn we nu al mee aan de slag, bijvoorbeeld door het vragen van bepaalde adviezen aan het Europese Bureau voor Voedselveiligheid in Parma. Ook dat traject is dus al ingezet. Dat is ook een belangrijk traject. Het huidige Raadsvoorzitterschap, het Duitse Raadsvoorzitterschap, is bezig met het voorbereiden van Raadsconclusies over dit onderwerp.

Dan gaat het nog over additieven in diervoeding. Ook daar willen we de verordening herzien, ook om die additieven op de markt te kunnen laten komen die kunnen bijdragen aan verwezenlijking van de duurzaamheidsdoelstelling.

Aan de rechterkant van dit plaatje ziet u wat meer economische initiatieven, aan de ene kant wetgevingsinitiatieven rond de samenwerking tussen primaire producenten. Daarover liggen al een aantal voorstellen op tafel in het kader van de huidige hervorming van het landbouwbeleid. Die zijn met name ingestoken door het Europees Parlement. Wij hebben de intentie om met het Europees Parlement en met de Raad samen te werken om juist deze aspecten naar voren te brengen en om te kijken of we die samenwerking verder kunnen stimuleren via de verandering van wetgeving die al aan de gang is. Mocht dat niet zo zijn, dan kan de Commissie altijd overwegen om daar verdere stappen in te nemen.

Een tweede aspect is volgens mij ook in Nederland al een belangrijk thema geweest. Dat betreft de mededingingsregels en duurzaamheidsaspecten. Er zijn op dat punt met name een aantal richtsnoeren, guidelines, in Europa. Die worden herzien; dat is een herzieningstraject door het DG

Mededinging, dus door onze collega's van het directoraat-generaal voor Mededinging bij de Europese Commissie. Daar zal het duurzaamheidsaspect ook specifiek in worden meegenomen. Ik denk dat dat ook een heel belangrijk thema is.

Tot slot. Een van de belangrijke aspecten is dat het, als we die duurzaamheidsomslag willen bereiken in de Europese landbouw, om het bereiken van 7 miljoen boeren gaat die allemaal individueel iets anders moeten gaan doen op hun bedrijf. Hoe kunnen we hen daar het beste in steunen? Hoe kunnen we die overgang het beste begeleiden? Dat kunnen we natuurlijk niet vanuit Brussel. Dat moet gaan door adviseurs, door een kennisinfrastructuur. Een van de aspecten die we daar graag bij willen voegen, is uitbreiding van het huidige informatienet over de economische rentabiliteit van de bedrijven met duurzaamheidscomponenten, zodat bij het advies en de gegevens die we hebben over wat in een bepaalde regio werkt bij het runnen van een boerenbedrijf, niet alleen gestuurd wordt op economische indicatoren maar ook op milieu-indicatoren. Dat is dus een apart voorstel waarmee we gaan komen om het huidige informatienet voor boereninkomens echt uit te breiden tot alle aspecten van duurzaamheid.

Henk, ik geef het weer over aan jou.

De heer **Westhoek**: Het heet «de Van-Boer-tot-Bordstrategie», maar de visserij wordt uiteraard niet vergeten. Ook op het gebied van visserij zijn een aantal acties aangekondigd, hoewel dat grotendeels bestaand beleid is of verdieping van bestaand beleid. Dat gaat onder andere over het gemeenschappelijk visserijbeleid. Het gaat om steun voor duurzame kweek van vis en schaal- en schelpdieren, die voor Nederland natuurlijk ook van belang is. Het gaat om ontwikkelingsplannen voor aquacultuur. De Europese Unie heeft in vergelijking met andere landen en gebieden relatief weinig aquacultuur. Er wordt veel geïmporteerd. Er is dus ook ambitie om daarin meer te gaan doen. Intensivering van de bestrijding van de fraude is ook een onderdeel. En tenslotte ook het maken van een strategie voor de teelt van algen, onder andere om die als veevoer te gebruiken.

Er zijn ook een aantal acties aangekondigd in de richting van de voedingssector, detailhandel, horeca en catering. Dat is misschien het meest vernieuwende van de strategie. Met alle respect, er is natuurlijk heel veel beleid, regelgeving of subsidiebeleid vanuit het gemeenschappelijk landbouwbeleid geweest. Dat is allemaal op de boer gericht. Er is wat beleid op de consument gericht, maar het stuk ertussen is vaak overgeslagen, terwijl de veranderkracht vaak juist daar zit. De strategie is er dus heel erg op gericht om die veranderkracht in het midden van de keten te gaan benutten. Die veranderkracht gaat dan in de richting van de consument, dus ter stimulering van duurzame en gezonde voedingspatronen – dat is een belangrijk aspect daarvan – maar ook in de richting van de primaire sector om boeren en vissers meer in staat te stellen tot en ook meer te belonen voor duurzame praktijken, ook gewoon ten behoeve van een beter en eerlijker inkomen. Heel veel inspanning wordt dus juist daarop gericht. Dat is, zoals ik al zei, eigenlijk het meest vernieuwende van de strategie.

Een onderdeel van die acties is een initiatief ter verbetering van het corporate-governancekader, dus de integratie van duurzaamheid in bedrijfsstrategieën. Een tweede onderdeel, waar we nu ook al druk mee bezig zijn, is het ontwikkelen van een EU-code op het gebied van verantwoorde bedrijfs- en marketingpraktijken. Dat gaat onder andere over het maken van vrijwillige afspraken met bedrijven op het gebied van het stimuleren van duurzaam en gezonder eten. Maar ook het belonen van ketenpartijen. Marketingpraktijken en dat soort zaken worden hierin geregeld.

Op het gebied van voedingsmiddelen zijn een aantal voorstellen gedaan, onder andere op het gebied van het wijzigen van de samenstelling van verwerkte voedingsmiddelen, met name het vaststellen van een maximumgehalte voor bepaalde nutriënten. Denk daarbij bijvoorbeeld aan zout of vet. Het gaat ook om het vaststellen van voedingsprofielen om te voorkomen dat producten met een hoog gehalte aan zout, suiker of vet worden gepromoot. Er is een voorstel voor herziening van de EU-wetgeving voor verpakkingsmaterialen die in contact komen met levensmiddelen. Dat moet het toepassen van alternatieve verpakkingsmaterialen bevorderen. Het gaat ook om een herziening van de EU-handelsnormen, bij wijze van spreken dus van de eisen waaraan komkommers of tomaten moeten voldoen, juist om de duurzame levering van duurzame producten te stimuleren. En ten slotte gaat het om het aanpakken en het versterken van de aanpak van de voedsel fraude. Er zijn ook een aantal acties aangekondigd om de consumenten beter te informeren, ook gericht op de bevordering van de overschakeling op gezonde en duurzame voedingspatronen. Dat gaat onder andere over minimumcriteria voor de duurzame inkoop van voedsel, dus bijvoorbeeld over de inkoop door overheden, zodat de inkoop duurzamer wordt. Het gaat ook over herziening van de EU-schoolregeling om gezonde en duurzame voeding op scholen te bevorderen en over de herziening van het EU-programma voor afzetbevordering – daar is natuurlijk veel discussie over geweest – die meer gericht zal worden op duurzame productie en consumptie. Er ligt al een voorstel voor aanpassing van de btw-tarieven. Die zouden door lidstaten bijvoorbeeld gebruikt kunnen worden ter ondersteuning van bepaalde producten. Op zich biedt de EU daar een kader voor, maar het is aan de lidstaten om die btw-regeling verder in te vullen. Er is het voorstel voor een geharmoniseerde verplichte voedingswaarde-etikettering op de voorzijde van de verpakking. Er wordt in Nederland al gesproken over een Nutri-Score, maar het idee is dus om daar een geharmoniseerde EU-brede etikettering voor te ontwerpen. Dat wordt niet per se een Nutri-Score; er is nog discussie over de vorm die dit zal krijgen. Er is ook een voorstel ter versterking van de primaire sector en om beter te laten zien waar producten vandaan komen, namelijk om de oorsprongs aanduiding nog wat te verbeteren. Ten slotte is er een voorstel voor een etiketteringsregeling voor duurzaam voedsel. Dat betekent dat op het etiket niet alleen de gezondheidskenmerken staan, maar ook de milieukenmerken en de sociale kenmerken, zodat het één overzichtelijk systeem wordt voor consumenten, die dan niet meer een woud aan logo's en certificaten zien.

Ook vermindering van voedselverspilling is natuurlijk belangrijk. Daarvoor zijn ook een aantal acties aangekondigd en er zijn een aantal lopende acties. Dat gaat onder andere over het voorstel voor doelstellingen op EU-niveau voor het verminderen van voedselverspilling en ook over herziening van de EU-regels inzake de datumaanduiding. Er is nu al een campagne in Nederland gaande over «ten minste houdbaar tot». Het gaat erom om voor de consumenten helder te maken wat die labels betekenen. Zoals mijn collega Gijs Schilthuis al zei, zullen ook heel veel inspanningen gedaan worden om de transitie mogelijk te maken. Er wordt vanuit de EU heel veel geld geïnvesteerd op het gebied van onderzoek, innovatie, advies en investeringen. Dat betreft onder andere het grote onderzoeksprogramma. Er komt een apart onderzoeksprogramma, dat binnenkort openbaar wordt gemaakt en dat is gekoppeld aan Horizon 2020 en aan de Green Deal. Maar zeker ook in Horizon Europe, het volgende onderzoeksprogramma, zal heel veel geld besteed worden op het gebied van voedsel, bio-economie, natuurlijke hulpbronnen, landbouw, visserij en aquacultuur. Ik zal niet de hele sheet voorlezen, maar er zitten nog veel meer aspecten aan, juist om die transitie mogelijk te maken en te ondersteunen. De EU is natuurlijk geen eiland in de wereld. De EU is een onderdeel van de wereldwijde handelsstromen en van het wereldwijde voedselsysteem.

Er staan dus ook een aantal acties aangekondigd om de transitie wereldwijd mogelijk te maken, maar ook om de EU-transitie in een wereldwijde context te plaatsen. Dat gaat onder andere om het ondersteunen van ontwikkelingslanden bij hun transitie naar een duurzaam voedselsysteem, maar het gaat ook om het opnemen van ambitieuze hoofdstukken over duurzaamheid in bilaterale handelsovereenkomsten. Het gaat over internationale normalisatie-instanties, zoals Codex, om daar meer aandacht aan duurzaamheid te laten besteden. De EU zal daar ook actief op acteren in de top van de Verenigde Naties over voedselsystemen, die in 2021 zal plaatsvinden. Ook op het gebied van etikettering worden een aantal dingen ontwikkeld.

De Van-Boer-tot-Bordstrategie is echt een strategie die beoogt om het voedselsysteem te veranderen en vooral te verbeteren. Als we dat goed doen, denken we dat er voor heel veel partijen in het systeem heel veel voordelen en kansen in zitten. Veel van die voordelen zijn eigenlijk dichtbij te behalen. Het is dus niet zo dat je anoniem iets bijdraagt aan iets wat wereldwijd gebeurt. Het heeft ook gewoon voor de lidstaten, bij wijze van spreken voor elke stad en elk dorp, voordelen: gezondere burgers, maar ook een gezondere leefomgeving, een vitaal platteland, toekomstbestendige bedrijven. Voor heel veel bedrijven in het voedselsysteem kan deze strategie dus heel veel voordelen betekenen. Het is dus juist de bedoeling om dat hele systeem beter, gezonder en duurzamer te maken, waarbij er voor burgers voordelen in zitten in termen van gezonde en duurzame voeding. De gezondheid en de kwaliteit van het bestaan zullen worden versterkt. Voor boeren zijn er voordelen in de zin van eerlijkere prijzen, betere inkomsten, duurzame en gezonde productiepraktijken, nieuwe kansen voor bedrijven en het bijdragen aan een wereldwijde transitie.

De laatste groep toont een groep mensen en maakt duidelijk dat het een gezamenlijk traject is. Het is dus niet zo dat we vanuit Brussel willen verordenen hoe de wereld eruit moet zien. Het komt ook niet zomaar tot stand. Het vraagt acties van heel veel mensen en heel veel partijen: van lidstaten, van boeren, van burgers, van bedrijven in het voedselsysteem. Het is dus ook een oproep om het gezamenlijk op te pakken en gezamenlijk met veel positiviteit deze transitie in te gaan. Dank voor uw aandacht.

De **voorzitter**: Dank u wel, meneer Westhoek en ook meneer Schilthuis, die ik alsnog welkom heet; fijn dat het gelukt is om in te loggen. Ik stel voor dat alle deelnemende leden één vraag stellen en dat die meteen door de heren beantwoord wordt. Hou de vraag lekker concreet en kort, want we hebben nog 25 minuten. Neem me niet kwalijk; ik heb me vergist. We hebben langer. We kunnen hier dus eindeloos over doorpraten.

De heer **Wassenberg** (PvdD): Voorzitter, zou ik eerst een andere vraag mogen stellen?

De **voorzitter**: Jazeker.

De heer **Wassenberg** (PvdD): Zou u misschien kunnen uitleggen waarom dit niet in het openbaar kan plaatsvinden? Ik lees dat er nu wel een woordelijk verslag gemaakt wordt, maar dat deze briefing een besloten karakter heeft omdat zij via Pexip plaatsvindt. Maar bijvoorbeeld procedurevergaderingen kunnen wel worden bekeken. Kunt u daar iets over zeggen?

De **voorzitter**: Jazeker. Dat heeft het Presidium besloten. Dat is dus niet een besluit van mij of van de aanwezige griffier.

De heer **Wassenberg** (PvdD): Oké. Is daar ook een verantwoording of een uitleg bij gegeven?

De **voorzitter**: Alleen de procedurevergaderingen worden gestreamd. Voor de rest wordt er helemaal niet gestreamd.

De heer **Wassenberg** (PvdD): Oké.

De **voorzitter**: Ik geef het woord aan de heer Weverling voor het stellen van een vraag.

De heer **Weverling** (VVD): Dank u. Goedemorgen. Het verhaal was helder. Ik heb eigenlijk een procesmatige vraag: wat is nu het proces tot besluitvorming? Inhoudelijk heb ik de volgende vraag. Ik probeer voor mezelf een beeld te krijgen van wat er duurzaam is aan biologisch. Op de sheets of in uw verhaal maakt u duidelijk dat de Commissie 25% biologisch wil, maar ook concurrerend wil zijn op de wereldmarkt en het voedselsysteem wil verduurzamen. Dat schuurt naar mijn gevoel een beetje. Kunt u iets meer toelichten waarom dat de ambitie is en waarom u blijkbaar vindt dat biologisch wel duurzaam is?

De **voorzitter**: We gaan het antwoord meteen beluisteren.

De heer **Schilthuis**: Wij zitten op verschillende locaties, zoals u al gemerkt heeft. Wij moeten dus via deze publieke ruimte uitvinden wie op welke vraag antwoord geeft, maar misschien kan ik op dit punt over «biologisch» gelijk een eerste reactie geven. Het is een goede vraag. Dit onderwerp is ook veelbesproken. «Biologisch» heeft een aantal voordelen als je kijkt naar wat duurzaam is. Bijvoorbeeld wat biodiversiteit betreft scoort «biologisch» heel goed. Dat geldt ook voor het gewasbeschermingsmiddelengebruik. Dat is niet voor alle aspecten zo; er worden ook in de biologische sector middelen gebruikt, maar ook daar scoort de sector goed. Dat is dus een aspect waarvan wij zeggen dat het heel erg bijdraagt aan duurzaamheid. Daarbij zou ik ook nog het economisch aspect willen noemen, want uiteindelijk gaat het erom dat je die duurzaamheidsomslag niet bereikt door een subsidiesysteem of door overheidsregels, maar doordat het economisch interessant is. Er zijn natuurlijk ook biologische boeren die het lastig vinden om er hun boterham mee te verdienen, maar in veel gevallen is daar een goede boterham mee te verdienen, soms een betere boterham. Juist dit economische model is belangrijk voor die duurzame omslag. Daarom is het zo belangrijk dat we de vraag naar biologische producten gelijktijdig laten groeien met het aanbod, zodat die markt in evenwicht blijft en zodat dit economische verhaal werkelijkheid wordt. En wij zien ook een toename van de vraag naar de biologische sector en wij zien een toename van het aanbod. Wij denken dat we dat verder kunnen stimuleren.

Een ander aspect van het antwoord is dat wij niet zeggen: 100% biologisch. Wij zeggen dus niet dat heel Europa biologisch moet worden, want er zijn allerlei andere manieren om ook duurzaam te produceren. Biologisch is één model. Het is ook een model dat Europees gecertificeerd is. De regels voor wat «biologisch» is, zijn in Europa gezamenlijk vastgesteld, maar er zijn ook allerlei andere methodes om duurzaam te produceren. Ook die worden gestimuleerd. «Biologisch» springt daaruit en heeft ook veel aandacht gekregen in de pers. Dat hebben wij natuurlijk bewust gedaan. Die 25% is er natuurlijk ook om de aandacht te vestigen op de richting die we op willen, maar ik denk dat we niet moeten zeggen dat dat het enige is. Dit betreft ook het aspect van de wereldmarkt, het laatste punt bij deze vraag. Ten eerste is het natuurlijk ook goed mogelijk om biologische producten te verkopen; Europa staat bekend om zijn kwaliteit. Maar er zijn natuurlijk ook allerlei andere boeren die met andere

productiemethoden, die ook duurzaam kunnen zijn, een ander marktsegment kunnen bedienen.

Wat de procesvraag betreft: op deze strategie wordt in het Europees Parlement en de Raad van Ministers een reactie voorbereid. In de Raad heeft het Duitse voorzitterschap bijvoorbeeld een ontwerpreactie voor Raadsconclusies op tafel gelegd. Die is gisteren uitvoerig besproken in een attachévergadering. Daar komen nog een aantal gespreksrondes over. Op die manier zal de Raad daarop reageren. Het parlement doet iets vergelijkbaars. En wat betreft al die stappen, al die verschillende initiatieven die wij uiteen hebben gezet: daarmee gaan we het gebruikelijke Europese beleidstraject in. Ik hoop dat ik hiermee de vraag heb beantwoord.

De **voorzitter**: Dank u wel. Dan wil ik de heer Geurts de gelegenheid geven om een vraag te stellen.

De heer **Geurts** (CDA): Dank en ook dank aan de inleiders voor de presentatie. Mijn vraag is met name gericht op de derde pagina, waar de uitdagingen voor het Europese voedselsysteem zijn weergegeven. Je ziet daar in drie kolommen de duurzaamheid geschetst. De sociale duurzaamheid spreekt van «betaalbaarheid van voedsel». De economische duurzaamheid spreekt van «eerlijke inkomsten voor landbouwers, vissers» et cetera. Dat kan met elkaar conflicteren, want hoe meer je in de kolom zet, hoe duurder het voedsel kan worden. Dat is ook weer een probleem in onze samenleving. Mijn vraag is hoe de Europese Commissie en de komende wet- en regelgeving ervoor zorgen dat ons voedsel betaalbaar blijft, maar dat er aan de andere kant ook een fatsoenlijk inkomen is voor degenen die ons voedsel produceren. Hoe gaat dat nou gewaarborgd worden? Je kunt wel heel veel mooie plannen hebben en je kunt wel zeggen – even zwart-wit en zonder nuances – dat alles biologisch moet, maar daar zijn heel veel kosten aan verbonden. Hoe gaat nou gewaarborgd worden dat je aan de ene kant betaalbaar voedsel houdt en aan de andere kant een beter inkomen voor onze boeren en tuinders? Want dat hebben ze hard nodig. Anders gaan ze de komende decennia niet overleven.

De **voorzitter**: Een duidelijke vraag. Ik weet niet wie het antwoord gaat geven, maar ik neem aan dat jullie dat zelf afstemmen.

De heer **Westhoek**: Dat is een terechte vraag. Er is inderdaad ook een spanning tussen. Daar hebben we nu dus ook niet een pasklaar antwoord op. Dat is natuurlijk ook een onderdeel van de verdere uitwerking van de strategie, maar het zijn natuurlijk wel twee belangrijke doelen. Een van de manieren waaraan gedacht wordt, is om ervoor te zorgen dat voor de echte basisproducten een betere prijs betaald wordt. Er liggen nu heel veel producten in de winkel die erg verwerkt of bewerkt zijn en waarvoor de primaire producent relatief weinig geld krijgt, maar waarvoor de consument wel veel geld betaalt. Als je erin slaagt om een overstap te maken waardoor mensen bijvoorbeeld iets minder van die verwerkte en bewerkte producten eten en meer naar de basisproducten toe stappen, dan wordt voedsel betaalbaarder en tegelijkertijd krijgen producenten ook een betere prijs voor hun voedsel.

Ten tweede lekt er juist op het gebied van ongezonde voeding eigenlijk heel veel geld weg uit de sector in de vorm van marketing en advertenties. Al het geld dat aan advertenties wordt besteed, besteden burgers wel aan voedsel, maar dat komt niet terug bij boeren in de vorm van betere prijzen voor hun producten.

Een derde antwoord is dat op allerlei manieren natuurlijk ook nu al een prijs voor voedsel wordt betaald. Bijvoorbeeld in de gezondheidszorg zien we de kosten van ongezonde voedselpatronen terugkomen. Als je erin

slaagt om over te stappen naar een gezonder voedingspatroon, kun je dus ook kosten in de gezondheidszorg uitsparen. Als je erin slaagt om het milieu beter te beschermen, kun je ook allerlei kosten voorkomen die je zou moeten maken om die milieuschade weer ongedaan te maken. Ook op die manier kun je er dus voor zorgen dat die twee dingen toch in evenwicht blijven: uiteindelijk een betere prijs voor boeren en betaalbaarheid van voedsel.

De **voorzitter**: Dank u wel. Dan is de gelegenheid aan de heer De Groot om een vraag te stellen.

De heer **De Groot** (D66): Goedemorgen. Dank u wel voor de toelichting. Ik heb een vraag over de definitie van «duurzaamheid». Er is eigenlijk lange tijd van uitgegaan dat «duurzaam» betekent dat je zo min mogelijk verspilt en dat je de grondstoffen die je gebruikt, per eenheid product op een efficiënte manier verwerkt. In die zin is de Nederlandse landbouw erg efficiënt. Maar als je het bekijkt vanuit grondstoffenefficiëntie, is de Nederlandse landbouw zeer verspillend. Vanwege die achtergrond is het Nederlandse kabinet gekomen met een kringlooplandbouwvisie, meer vanuit circulaire principes. In hoeverre sluit uw definitie van «duurzaamheid» al aan op de grondstoffenefficiëntie die nu, in ieder geval op papier, in Nederland het uitgangspunt is geworden?

De **voorzitter**: Dank je wel, Tjeerd. Het antwoord graag.

De heer **Schilthuis**: Henk, zal ik een poging wagen?

De heer **Westhoek**: Ja, dat is prima.

De heer **Schilthuis**: Jij kunt er ongetwijfeld iets aan toevoegen. De strategie definieert de drie aspecten van duurzaamheid. Ik denk dat dat zo'n beetje het model is waar wij mee werken. Er zit natuurlijk ook altijd spanning tussen die aspecten. Dat is ook waarom wij niet in één keer een voorstel voor wetgeving op tafel hebben gelegd om een kader te geven voor de duurzame voedselketen. Wij hebben daarom ook niet nu al een voorstel voor hoe je duurzaamheid gaat etiketteren, want daar zit juist de spanning in: hoe ga je dat op de beste manier aanpakken? Ik denk wel dat het idee van die grondstoffenefficiëntie en het idee van de kringloopfilosofie die door het Nederlandse kabinet wordt uitgedragen, heel erg passen bij waar wij mee bezig zijn, natuurlijk met het verschil dat wij kijken naar het hele Europese continent. Wij hebben het eigenlijk niet over kringlopen, maar we hebben het wel over die efficiency. Dan kijken we natuurlijk meer naar de Europese dimensie. Dat geeft misschien aan dat er minder spanning zit op dat aspect van het debat, omdat we werken met een veel groter areaal, een veel grotere mogelijkheid tot specialiseren in bepaalde regio's.

Henk, wil je daar iets aan toevoegen? Want jij bent misschien meer bekend met de kringloopontwikkeling in Nederland.

De heer **Westhoek**: Nee, het lijkt mij een prima toelichting. Ik heb daar weinig aan toe te voegen.

De **voorzitter**: Dank u wel. Dan is het woord aan de heer Moorlag.

De heer **Moorlag** (PvdA): Dank u wel. Ik wil een vraag stellen over de productie- en distributieketens. Die zijn ontzettend lang. In de stad Groningen is een onderzoek gedaan bij een zorginstelling, die voor haar menu 1.200 verschillende ingrediënten gebruikt. Groningen is een agrarische provincie. Daar is vastgesteld dat van die 1.200 ingrediënten slechts 2 ingrediënten afkomstig zijn van binnen een straal van 50

kilometer. 1.198 ingrediënten van het menu komen dus van een grotere afstand dan 50 kilometer. Men is daar bezig om producenten en afnemers dichter bij elkaar te brengen. Dat vraagt een systeemwijziging. Ik zou bijna willen uitnodigen om eens op werkbezoek te gaan bij de Gebiedscoöperatie Westerkwartier, die probeert om producenten en consumenten dichter bij elkaar te brengen. Vanuit het bestaande systeem is dat buitengewoon lastig te organiseren. Op welke wijze worden er interventies gedaan om de marktordening anders te maken en om die productie- en distributieketens te verkorten?

De **voorzitter**: Dank u wel, meneer Moorlag. Het is aan de heren.

De heer **Westhoek**: Het is inderdaad zo dat in heel Europa die productie- en consumptieketens vrij lang geworden zijn. Daar staat ook een opmerking over in de Farm to Fork-strategie, namelijk dat er in principe wordt gestreefd naar ketens die korter en transparanter zijn. Tegelijkertijd zijn korte ketens niet zaligmakend. Er is ook onderzoek gedaan waaruit bleek dat een korte keten niet in alle gevallen per se duurzamer is. Dat klinkt een beetje tegenstrijdig, maar dat heeft onder andere te maken met de schaal van opereren. Er zijn natuurlijk bepaalde fabrieken, bijvoorbeeld een suikerfabriek, waarvan er maar een of twee in Nederland zijn. Het heeft te maken met hoe het transport georganiseerd is. Soms is een grote vrachtwagen efficiënter dan tien kleine vrachtwagens. Tegelijkertijd bieden korte ketens inderdaad een aantal voordelen, zoals het meer bij elkaar brengen van vraag en aanbod. Ik ken ook een voorbeeld uit Noord-Holland, waar iets vergelijkbaars gebeurt en waar tuinders gewoon zien waar hun producten naartoe gaan en daar gewoon veel meer werkplezier uit halen dan wanneer ze voor een anonieme markt produceren. Korte ketens hebben dus zeker voordelen. Bij een aantal door ons genoemde initiatieven, bijvoorbeeld op het punt van duurzame inkoop, zal dat terugkomen. Het zal misschien ook terugkomen in de gedragscode voor bedrijven. Tegelijkertijd is het natuurlijk niet de bedoeling van de EU dat er nieuwe handelsbarrières worden opgeworpen. De interne markt moet natuurlijk wel blijven bestaan en er mogen natuurlijk geen nieuwe protectionistische maatregelen worden getroffen. Het moet dus vooral een «wortelverhaal» worden om die korte ketens aantrekkelijker te maken. Maar dat wil niet zeggen dat je producten die binnen Europa geproduceerd zijn, kunt verbieden bij de Nederlandse grens.

De **voorzitter**: Dank u wel. Dan een vraag van de heer Wassenberg.

De heer **Wassenberg** (PvdD): Dank u wel, voorzitter. Dank aan beide sprekers voor deze interessante presentatie. Voor mijn vraag begin ook ik bij het derde plaatje van de presentatie. Daar staan een aantal uitdagingen, zoals gezondere voeding, overgewicht terugdringen, dierenwelzijn verbeteren, klimaatverandering aanpakken, het milieu beschermen en biodiversiteit behouden. Elders in de strategie zie ik ook dat het goed is om over te stappen op een meer plantaardig dieet. Maar ik zie toch een olifant in de kamer. Iedereen weet het, maar niemand benoemt het: nergens in de strategie lees ik iets over overproductie en overconsumptie van vlees en zuivel, terwijl daar volgens mij heel veel klimaatwinst valt te behalen. Waarom wordt de omvang van de veehouderij niet benoemd in de Van-Boer-tot-Bordstrategie? De meeste doelen zijn prima, maar ik denk dat een klimaatstrategie voor landbouw zonder het noemen en het terugbrengen van het grote aantal dieren, toch wat gemankeerd is. Als ik een heel klein voorbeeld mag geven: op pagina 10 van de presentatie staat een voorstel voor herziening van de Verordening betreffende toevoegingsmiddelen voor diervoeding om de milieueffecten van veeteelt te verminderen. Je ziet dat er wel heel erg wordt ingegaan op

technologische maatregelen, maar niet op een reductie van het aantal dieren. Kan ik daar iets over horen?

De **voorzitter**: Dank u wel, meneer Wassenberg.

De heer **Schilthuis**: Dit is een hele goede vraag. U kunt zich ook voorstellen dat dit thema uitvoerig onderwerp is geweest van de discussies die hebben geleid tot deze strategie. Ik zou willen zeggen dat er wel meer in staat over de dierlijke sector en ook over het effect van de dierlijke sector op duurzaamheid in het algemeen, specifiek op het klimaat. Er is ook uitvoerig aandacht voor de klimaateffecten van de veehouderijsector, specifiek ook voor de hoeveelheid areaal die bijdraagt aan deze sector: natuurlijk het permanente graslandareaal – in veel regio's is dat eigenlijk de enige optie – maar natuurlijk ook een groot deel van het akkerbouwareaal, dat bijdraagt aan het produceren van veevoeding. Daarnaast wordt in de mededeling over consumptie ook aanbevolen om vooral rood vlees en verwerkt vlees – red meat and processed meat – te verminderen en juist het plantaardige dieet te laten toenemen. Dat is ook heel duidelijk een boodschap in die richting. Ik denk dus dat de veehouderijsector en de uitdagingen voor die sector wel heel duidelijk een onderdeel zijn van de strategie. Maar daarbij speelt natuurlijk ook het punt dat wij de veehouderij echt zien als een onderdeel van de landbouw in Europa. Het is niet zo dat de Europese Commissie daar plotseling afstand van neemt, maar zij richt zich wel juist op die duurzaamheidsaspecten: hoe kan je veehouderij combineren met een duurzame ontwikkeling van het landbouwareaal? Je hebt de regio's waar voer geproduceerd wordt. Je hebt reststromen die niet door mensen geconsumeerd kunnen worden. Wij zien veeteelt dus echt als een onderdeel van de landbouwsector, ook in de toekomst, maar mogelijk anders en mogelijk her en der minder. In andere regio's is het misschien juist de enige manier om daar economisch en sociaal nog een boterham te kunnen verdienen, te kunnen leven en een zekere economische activiteit te behouden. Aan de ene kant denk ik dus dat wij in de mededeling de problematiek wel heel duidelijk benoemen. Aan de andere kant benoemen wij ook het belang van de veehouderij voor bepaalde regio's in Europa. Ik denk dus dat het een genuanceerd verhaal is, maar ik weet hoe politiek gevoelig dit onderwerp is.

De **voorzitter**: Bedankt. Dan is het nu de beurt voor de heer Bisschop, misschien met een vraag over de visserij.

De heer **Bisschop** (SGP): Ja, die heb ik wel, maar die ga ik niet stellen, want de hele strategie roept heel veel vragen op. Maar dank voor de presentatie. Die was helder en duidelijk. Laat ik een van de belangrijkste vraagpunten benoemen die de strategie bij mij, bij ons, oproept: is deze strategie voldoende crisisbestendig? Ik zie in de presentatie dat er nu gewerkt wordt aan een soort noodplan in geval van een crisis in 2021. Dat is gevoed door de coronacrisis, maar ik vraag mij af of dit hele concept voldoende doordacht is vanuit crisisbestendigheid. Wij worden met de neus op de feiten gedrukt door de coronacrisis. We zien hoe afhankelijk we in onze voedselstromen zijn van buitenlandse producenten. Desondanks zie je dat in deze Van-Boer-tot-Bordstrategie allerlei maatregelen worden voorgesteld. Die zijn op zichzelf heel nuttig en zinvol, maar zij moeten onvermijdelijk tot kostprijsverhoging leiden. Collega Geurts vroeg daarnaar: hoe blijft daar een fatsoenlijk inkomen voor de producent van over? Er wordt ruimte gezocht binnen de kring, maar de grote roze olifant of de paarse krokodil in de kamer wordt niet genoemd: de consument zal meer moeten gaan betalen als gevolg van hogere eisen die gesteld worden aan de productie en aan subsidies, die ooit als inkomensondersteuning waren bedoeld om de kostprijs van voedsel laag te houden. Als ik vanuit die optiek ook het aspect van de geopolitieke weerbaarheid van

het Europese voedselsysteem erbij betrek en als ik de heer Westhoek hoor zeggen dat er niet kan worden gesleuteld aan het vrijemarktprincipe en dat we niet terug kunnen naar protectionisme – dat snap ik ook – ...

De **voorzitter**: En de vraag is?

De heer **Bisschop** (SGP): Dan wil ik echt vragen in hoeverre deze strategie doordacht is vanuit die crisisbestendigheid. Sorry, voorzitter, maar ik had die aspecten even nodig om de ernst en de impact van dit probleem een beetje context te geven. Dit is volgens mij echt een heel fundamentele vraag, maar ik ben zeer benieuwd naar de reactie van beide inleiders.

De **voorzitter**: Dank u wel. Die gaan we nu horen.

De heer **Westhoek**: Ter verduidelijking: ik ben werkzaam bij het DG Gezondheid, waar de coördinatie van de Van-Boer-tot-Bordstrategie zit, maar waar ook onderwerpen als dierenwelzijn, bestrijdingsmiddelengebruik, diergezondheid en trouwens ook voedselveiligheid zitten. Gijs Schilthuis is werkzaam bij het DG Landbouw, waar natuurlijk onder andere het gemeenschappelijk landbouwbeleid zit. Ter toelichting van mijn vorige antwoord over protectionisme: dat ging natuurlijk vooral over de interne markt. Producten die in de interne markt binnen Europa zijn toegelaten, mogen verder natuurlijk geen belemmeringen hebben. Dat ligt natuurlijk wat anders voor producten van buiten Europa, waar ook discussie over is ten aanzien van de eisen waaraan zij moeten voldoen. Wat de crisisbestendigheid betreft: ik denk dat je kunt zeggen dat we nu al een crisis hebben. Dan heb ik het niet alleen over de covidcrisis, maar bijvoorbeeld ook over gezondheid: heel veel mensen hebben overgewicht. Bij een op de vijf mensen is de overlijdensoorzaak gekoppeld aan ongezonde voedingspatronen. Op het gebied van antibioticagebruik zijn er grote zorgen over resistentieontwikkeling ten aanzien van antibiotica. Op het gebied van milieu- en leefomgeving zijn heel veel problemen gaande. Het is dus niet zo dat we nu in een ideale wereld zitten en dat we nu met deze strategie die ideale wereld onderuithalen of verstoren. We proberen met deze strategie juist een aantal al aanwezige crises maar ook een aantal komende crisis te bestrijden en te voorkomen dat het tot disrupties komt. Op een aantal punten is deze strategie dus juist proactief. We proberen heel erg om bestaande problemen aan te pakken en om daarin tegelijkertijd nieuwe problemen mee te nemen. Enerzijds is het inderdaad onzeker wat dit precies betekent voor de betaalbaarheid van voedsel. Tegelijkertijd lekt er, zoals ik al zei, eigenlijk heel veel geld uit het voedsel- en landbouwsysteem weg naar dingen die niet bijdragen aan boereninkomens of aan gezondere eetpatronen. Als je erin zou slagen om dat om te keren en ervoor te zorgen dat meer geld in het voedselsysteem wordt besteed aan de goede dingen, dan heb je een deel van die vraag dus al beantwoord. Ik zei al eerder dat een deel van de kosten die met ongezonde voeding maar ook met ongezonde landbouw samenhangen, nu elders op een bordje terecht komt. Als je dat weet om te draaien, dan kun je daar weer geld vrijspelen en dat dan bijvoorbeeld in de vorm van btw-verlaging of in de vorm van een ander belastingtarief – maar dat is allemaal natuurlijk aan de lidstaten – toch weer teruggeven aan burgers. We durven er natuurlijk geen hard impactassessment van te geven, maar als we het goed doen met z'n allen, dan zal de strategie uiteindelijk juist tot kostenbesparing leiden voor de maatschappij als geheel. Dan is het verder een verdelingsvraagstuk: hoe wordt dat geld verdeeld en hoe organiseer je het dan in de ketens tussen boer en burger en partijen in het systeem? Maar uiteindelijk moet hier juist een beter en ook betaalbaarder – ik wil niet zeggen: goedkoper – systeem uit naar voren komen.

De **voorzitter**: Dank u wel. Ik heb de leden gehad. Ik heb zelf een vraag over de verhouding tussen deze strategie en de biodiversiteitsstrategie. Ik zag op een van de eerste sheets staan dat er een neutrale of positieve invloed moet zijn van de Van-Boer-tot-Bordstrategie. Ik vraag me af of het streven naar een neutrale invloed bijdraagt aan de biodiversiteitsstrategie.

De heer **Schilthuis**: Dank u wel voor deze vraag. De bedoeling van het idee van die neutrale impact is niet dat het nu goed is. Maar als je kijkt naar een systeem, zou dat geen negatieve effecten moeten hebben op milieu, natuur en onze leefomgeving of zou het daar zelfs positief aan moeten bijdragen. Je kunt dan bijvoorbeeld denken aan het opslaan van CO₂. Dat is dus zo'n beetje het concept.

Specifiek over de biodiversiteitsstrategie: de Commissie heeft de twee strategieën op dezelfde dag aangenomen. Ze zijn dus echt met elkaar verbonden. Bij de landbouw- en voedselketen speelt het aspect van de biodiversiteit op het platteland heel erg. Daarvan zegt de biodiversiteitsstrategie dat we willen streven naar 10% landschapselementen of niet-productieve gebieden op het platteland waar biodiversiteit zich kan ontplooiën, ontwikkelen en herstellen, gezien alle negatieve cijfers over de ontwikkeling van de biodiversiteit. Het is nu ook nog in ontwikkeling ten aanzien van hoe dit precies moet worden gedaan en wat in die 10% past. De belangrijke vraag voor bijvoorbeeld het landbouwbeleid is hoe het landbouwbeleid daaraan kan bijdragen, bijvoorbeeld door het stimuleren van het in stand houden of «terugplanten» van heggen, boomgroepen en andere elementen. Dat is dus een heel belangrijk thema, dat heel erg verbonden is met deze strategie. Ik hoop dat ik het daarmee voor u heb verduidelijkt.

De **voorzitter**: Wat mij betreft wel. Dank u wel. Iedereen heeft een vraag gesteld. Volgens mij hebben we een heleboel aspecten van de strategie belicht gezien, maar misschien heeft iemand nog een hele prangende vraag. Dan wil ik gelegenheid geven om die te stellen. Ik zie dat vrijwel iedereen nog een vraag wil stellen. Ik ben bang dat we daar geen tijd voor hebben. Een korte vraag dan. Ik begin met de heer Weverling.

De heer **Weverling** (VVD): Nou, eigenlijk nog even over de presentatie. Die mag toch wel gewoon gedeeld worden? Dit is een besloten sessie, maar het is toch niet zo dat de presentatie geheim is? Dat is vraag één. En op welke termijn krijgen we het woordelijk verslag? Weet u dat?

De **voorzitter**: De presentatie is absoluut niet geheim. Het woordelijk verslag zal zo snel mogelijk volgen. Daar wordt nu hard aan gewerkt.

De heer **Weverling** (VVD): Dank u. Top! Ik ben klaar.

De **voorzitter**: Dat was een lekker korte vraag. De heer Bisschop heeft ook een vraag.

De heer **Bisschop** (SGP): Zeker, want ik wil de voorzitter niet teleurstellen. De vraag gaat namelijk over de visserij. Ik heb met belangstelling naar de presentatie van de sheets gekeken. Het valt mij op dat ten aanzien van de landbouw heel veel over innovatie, vernieuwing en aanpassing wordt gesproken, maar dat ik dat aspect helemaal mis bij de acties voor duurzame visserij en aquacultuur. Ik zou me kunnen voorstellen dat een onderdeel van deze aanpak ook is ...

De heer **Weverling** (VVD): De pulsvisserij.

De heer **Bisschop** (SGP): Onder andere. Dat is een voorbeeld. Dat hoeft niet per se genoemd te worden, maar ...

De **voorzitter**: De vraag is duidelijk.

De heer **Bisschop** (SGP): Fijn.

De **voorzitter**: De innovatie in het visserijbeleid.

De heer **Westhoek**: Misschien heb ik het niet voldoende benadrukt, maar uiteraard wordt er ook gestreefd naar innovatie in de visserij. Bijvoorbeeld de al door mij genoemde onderzoeksprogramma's zullen dus ook zeker gericht zijn op visserij en niet te vergeten op aquacultuur. Zoals ik al zei, wordt er ook gewerkt aan het stimuleren van de aquacultuur in Europa. Dat zal ook met innovatieve technieken gebeuren. Op het gebied van de bestrijding van fraude in de visserij wordt gewerkt met satellietnavigatie en andere systemen om tot innovatieve systemen te komen. Op allerlei fronten zal er dus sprake zijn van innovatie in de visserij en ook in de aquacultuur.

De heer **Bisschop** (SGP): Als ik daar even op mag reageren: de enige innovatie die ik genoemd heb ...

De **voorzitter**: Nee, de voorzitter gaat ingrijpen. Meneer Bisschop, u mag niet reageren, want wij gaan nu gewoon verder naar de volgende vragensteller. We doen korte vragen. Ik wil de heer Geurts nog een vraag laten stellen.

De heer **Geurts** (CDA): Dank. Op een van de sheets staat: «bepaalde landen dat ten minste 25% van de landbouwgrond van de Europese Unie voor biologische landbouw wordt gebruikt». In welk Europees land gaat die 25% landen?

De heer **Schilthuis**: Dat is een heldere vraag. Er zijn landen die dat al bereikt hebben, bijvoorbeeld Oostenrijk en Letland. Ik zie iemand met een grote glimlach, maar dat is wel de realiteit. Dat betekent ook dat een economisch model met een groter aandeel biologische landbouw goed mogelijk is. Zoals ik al zei, gaat de Commissie aanbevelingen doen over hoe het landbouwbeleid kan bijdragen aan de Van-Boer-tot-Bordstrategie. Daarbij zal ook aandacht gegeven worden aan de mogelijkheden voor «biologisch». Wij vinden dat het aan de lidstaten zelf is om die strategische plannen voor het landbouwbeleid in te vullen en ook zelf de strategie te kiezen, maar wij zullen zeker ook aanbevelen in welke richting en in welke mate van intensiteit dat volgens ons zal moeten gebeuren en welke mogelijke opties lidstaten daarvoor zouden kunnen gebruiken binnen het landbouwbeleid of binnen ander beleid. Want zoals ik al zei, denken wij dat het zeer goed mogelijk is en dat het ook samen moet gaan met de ontwikkeling van de vraag.

Misschien kan ik hier een aspect aan toevoegen. Ik denk dat u niet moet onderschatten welke dynamiek en hoeveel innovatie en ontwikkelingskracht er al niet in de sector zitten, bijvoorbeeld in Nederland, een zeer urbaan land met enorm veel discussie over landbouw, voedsel, natuur en milieu, waar de spanningen op dit systeem ook heel groot zijn. We hadden het eerder over korte ketens. Die ontwikkelen zich in Nederland met een reusachtige snelheid en er zijn heel veel initiatieven. Uit dat soort initiatieven komt ook economische kracht voort om die duurzaamheid van het landbouwbeleid zelf, in de primaire sector, goed te kunnen ontwikkelen. Nu we het over «biologisch» hebben, wil ik de economische mogelijkheden van deze ontwikkeling dus graag extra benadrukken.

De **voorzitter**: Dank u wel. Ook de heer Wassenberg heeft nog een vraag.

De heer **Wassenberg** (PvdD): Dank, voorzitter. Ik heb een korte vraag. Ik zou graag willen weten of de landbouwsubsidies in het gemeenschappelijk landbouwbeleid de gekwantificeerde doelen van de Van-Boer-tot-Bordstrategie niet tegenwerken. Anders gezegd, moeten die gekwantificeerde doelen terugkomen in de nationale strategische plannen voor het nieuwe gemeenschappelijke landbouwbeleid? En vooral: hoe en door wie wordt daarop getoetst?

De **voorzitter**: Duidelijk.

De heer **Schilthuis**: Even kijken of ik het goed heb begrepen; als dat niet zo is, dan hoor ik het wel. Ik zal proberen om de vraag kort te beantwoorden. De doelen hebben niet alleen met het landbouwbeleid te maken. Bijvoorbeeld het doel om de helft minder gewasbeschermingsmiddelen te gebruiken, is in tien jaar tijd natuurlijk alleen te verwezenlijken als er andere middelen zijn om ziektes en plagen te bestrijden. Dat kunnen minder giftige gewasbeschermingsmiddelen zijn, technologie of andere bedrijfssystemen; precisielandbouw is een ander onderwerp. Daar is dus veel onderzoek en ontwikkeling voor nodig. Deze doelstelling geldt dus niet alleen voor het landbouwbeleid, maar ook voor de ontwikkeling van onderzoeksprogramma's of voor de ontwikkeling van stappen die nationaal gezet kunnen worden.

Wat het landbouwbeleid betreft kan er natuurlijk wel een stap worden gezet, want wij kunnen bovenwettelijke activiteiten van boeren steunen, bijvoorbeeld voor programma's waarmee boeren minder gewasbeschermingsmiddelen gebruiken. Daar kan extra steun voor zijn. Dat gebeurt nu al, via het plattelandsbeleid, en dat kan in de toekomst nog extra worden aangezet. Het landbouwbeleid kan dus bijdragen aan het bereiken van die 25%, maar kan dat niet als enige verwezenlijken. Dat geldt eigenlijk ook voor de andere doelen. Ik hoop dat ik de vraag daarmee heb beantwoord.

De **voorzitter**: Dank u wel.

De heer **Wassenberg** (PvdD): De vraag is niet helemaal beantwoord. Mag ik nog één heel korte vraag stellen?

De **voorzitter**: Nee, meneer Wassenberg, want ik heb dat ook niet gedaan bij de heer Bisschop. Ik ga nu door naar de heer Moorlag.

De heer **Moorlag** (PvdA): Dank u wel, voorzitter. Ik wil terugkomen op de lange productie- en distributieketens. Ik stel voorop dat ik niet van het protectionisme ben en ook niet van een «Ot en Sien»-achtige landbouworganisatie. Maar ik zie wel dat initiatieven waarmee producenten en consumenten maar ook institutionele afnemers, bijvoorbeeld zorginstellingen, streven naar productie en afname van voedsel in de eigen streek, niet van de grond komen, omdat dat gewoon te nieuw en te innovatief is. Mijn vraag is in hoeverre dat type sociale innovaties, bedrijfsinnovaties en keteninnovaties gestimuleerd kunnen worden vanuit Europa, want daar is echt dringend behoefte aan. Naar mijn smaak zijn daar veel maatschappelijke winst en duurzaamheidswinst mee te halen.

De heer **Westhoek**: Dat laatste klopt zeker. In z'n algemeenheid kan ik over de strategie zeggen dat die meer de randvoorwaarden aangeeft en niet zozeer één model voor de landbouw of één model voor het voedselstelsel voorschrijft. Naast biologische landbouw zou bijvoorbeeld ook hoogtechnologische landbouw een rol kunnen spelen, maar wel binnen duurzaamheidskaders. Dat geldt ook voor die korte versus die lange ketens. Het is dus niet óf het één óf het andere. Het zal gaan om een combinatie van beide, waarbij beide zich natuurlijk wel aan de gestelde randvoorwaarden moeten houden. De strategie probeert dus niet één

model voor te schrijven, maar probeert juist ruimte te bieden aan verschillende initiatieven en mogelijkheden in veel vormen van een duurzaam en houdbaar voedsel- en landbouwsysteem. Op zich bevat de strategie ook zeker een aantal mogelijkheden ter stimulering van die kortere ketens. Ik noemde bijvoorbeeld al het ondersteunen van groene inkoop, maar ook in onderzoeksprogramma's wordt hier juist veel aandacht aan besteed, bijvoorbeeld om de logistiek te vergemakkelijken of om distributie, kennis en IT-systemen te verbeteren, juist ter bevordering van die korte ketens. Er wordt bijvoorbeeld ook veel aandacht besteed aan urban food systems, waar de landbouw rondom de steden meer met die steden in verbinding wordt gebracht, ook om burgers beter te laten begrijpen waar hun voedsel vandaan komt en welke inspanningen boeren plegen om een goed product af te leveren, zodat de boeren daar ook beter voor beloond worden. Op allerlei manieren ondersteunen de strategie en acties uit de strategie dus zeker die korte ketens. Zonder per se een-op-een ervoor te kiezen dat het alleen maar korte ketens kunnen zijn, worden ook zij zeker ondersteund.

De **voorzitter**: Dank u wel. Ik heb zelf een vraag over de voornemens om iets te doen aan btw-regelingen. Kunt u daar iets meer over vertellen? En hoe verhoudt dat zich tot de onmogelijkheden die er nu in Nederland zijn om aangepaste btw-tarieven te eisen?

De heer **Schilthuis**: Henk, volgens mij weet jij daar meer van dan ik.

De heer **Westhoek**: Ik vrees dat ook ik hier het fijne niet van weet. Er is al in 2018 een voorstel gedaan om verdere differentiatie van de btw-tarieven mogelijk te maken. Er zijn nu twee btw-tarieven mogelijk. Die btw-tarieven zouden bijvoorbeeld verlaagd kunnen worden voor biologische groente of biologisch fruit. Zoals gezegd, het Farm to Fork-programma raakt heel veel onderwerpen, ook hele technische. Ik ben niet op de hoogte van de ins en outs rondom de btw-wetgeving. Excuses daarvoor.

De **voorzitter**: Oké, u kunt niet alles weten. Wij hebben nog tien minuutjes. Ik wil de heer Wassenberg en de heer Bisschop vragen om nog even hun vervolgvraag te stellen, te beginnen met de heer Bisschop.

De heer **Weverling** (VVD): Ik vertrek, voorzitter. Dank.

De **voorzitter**: Dank voor uw aanwezigheid.

De heer **Bisschop** (SGP): Dank, voorzitter, voor uw mildheid. Het gaat over de visserij. De heer Westhoek benoemde een aantal zaken die daar wel degelijk onder vallen. Ik wil er echter wel de vinger op leggen dat dat niet gepresenteerd wordt op de sheet. Op de desbetreffende sheet is het enige innovatieve eigenlijk de aanpak van bestrijding van fraude. Ik ben het er van harte mee eens dat frauduleus handelen gewoon rücksichtslos aangepakt moet worden, maar ik zou in de presentatie en in de prioritering van wat we benoemen, ook innovatieve technieken, innovatief beheer en dat soort dingen wat explicieter maken. Hoe gaat dat verder in de uitwerking van dit hele plan zijn plek houden? Hoe wordt dat geborgd?

De **voorzitter**: Een vraag over de presentatie.

De heer **Westhoek**: Uiteraard is de presentatie maar een samenvatting van de strategie. Ik raad u ook aan om het onderdeel over visserij in de strategie te lezen. Er gaat ongeveer een halve pagina over visserij. Ik heb de griffier ook de Nederlandse vertaling van de mededeling toegestuurd. Daar kunt u de teksten dus nalezen. Zoals ik al zei, zijn er verder natuurlijk heel veel andere ontwikkelingen waar het DG Mare – zeg maar: het DG

Visserij – mee bezig is bij de uitwerking. Juist omdat het visserijbeleid net opnieuw was vastgesteld, zijn er niet heel veel nieuwe dingen aangekondigd ten opzichte van het bestaande visserijbeleid. Daarnaast zal in alle onderzoeksprogramma's van de EU, zoals de programma's Horizon Europe en Horizon 2020, ook zeker aandacht worden besteed aan duurzame visserij en aquacultuur. Dat zal ook gelden voor allerlei andere stimuleringsmaatregelen. Het wordt dus wel op allerlei manieren gestimuleerd. Excuses als ik niet alles heb kunnen belichten in mijn presentatie, maar in de strategie wordt hierover wel iets meer benoemd.

De **voorzitter**: Dank u wel. Ook de heer Wassenberg heeft nog een vraagje.

De heer **Wassenberg** (PvdD): Dank. In de presentatie worden die vier gekwantificeerde doelstellingen genoemd. Mijn vraag is of die terug moeten komen in de nationale strategische plannen voor een nieuw landbouwbeleid en of dat ook wordt gemonitord of getoetst.

De heer **Schilthuis**: Dank u wel voor deze vervolgvraag. Wij gaan de lidstaten vragen om zelf een eigen target in hun plan te schrijven. Dat staat niet in het voorstel voor de wetgeving, omdat die wetgeving twee jaar eerder is gepresenteerd. Maar de Commissie heeft nu aangegeven dat zij de lidstaten gaat vragen om dat te doen en de lidstaten gaat vragen welke bijdrage zij met het landbouwbeleid denken te geven aan die doelstellingen. Dat wordt zeker gemonitord. De strategie zelf bevat ook een aantal terugkoppelpunten in de komende jaren. Wat het landbouwbeleid betreft is er een uitvoerig monitoringssysteem aan de hand van een aantal indicatoren. Die indicatoren komen heel erg overeen met die doelstellingen van de Van-Boer-tot-Bordstrategie, maar zijn eigenlijk uitgebreider, want zij bestrijken ook een aantal aspecten van landbouwincome en organisatie in de landbouwketen, maar ook het plattelandsbeleid. Er is dus een uitvoerig monitoringssysteem. We zijn bezig met het opzetten daarvan en met het uitbreiden daarvan in de richting van al die duurzaamheidscomponenten.

De heer **Wassenberg** (PvdD): Oké, veel dank.

De **voorzitter**: Dank u wel. Wij zijn bijna aan het eind gekomen van deze technische briefing, die wat mij betreft zeer verhelderend was. Dank aan de heren Westhoek en Schilthuis voor de tijd die zij vrijgemaakt hebben om ons hierin onder te dompelen. De griffie staat altijd ten dienste van de Kamerleden die verder nog vragen hebben. Wij zullen dit als commissie verder met de Minister bespreken in een politiek debat. Bedankt allemaal.

Sluiting 11.25 uur.